

BERTOLD V. KNABE

KOLATERALNA ŠTETA:
JUGOSLAVIJA

78 DANA
IZMEĐU DVORIŠTA I PODRUMA

EDEN kuća knjige
Novi Sad 2013.

PREDGOVOR

Bertold Knabe (Berthold W. Knabe, rođen 1955. godine) upoznao je pre dvadesetak godina svoju sadašnju suprugu Veru. Verina domovina, Srbija, za Bertolda je bila samo mala čudna zemlja na Balkanu, u koju se bojao da dođe, i gde žive neki čudni ratoborni ljudi. Sve što je znao o Srbiji poteklo je iz medija. Na Verin nagovor ipak dolazi u Srbiju. Iz Beograda šalje razglednicu kolegama na poslu, sa rečima: "Javljam se iz lavljih čeljusti!"

U Srbiji upoznaje Verinu rodbinu, komšije, i neke druge ljude. Po povratku u Nemačku, u renomiranom časopisu *Spiegel* (*Der Spiegel*) objašnjava da su Srbi normalan narod; piše da je ono što je video i doživeo u Srbiji često u velikoj suprotnosti sa slikom koju stvaraju nemački mediji. Zbog tih članaka dobija otkaz u državnoj firmi u kojoj je radio. Svake godine dolazi u Srbiju i kao strastveni ribolovac puno vremena provodi na Vrdniku i na Dunavu, sa novim prijateljima, od kojih većina govori nemački. Sa Verinim nećakom Goranom razvija posebno prisan odnos.

Bertold i Vera su se venčali u Petrovaradinu u leto pre bombardovanja. Kada je počelo bombardovanje, redovno je organizovao slanje pomoći. Hranu, garderobu i sredstva za higijenu dovezio je do Segedina, gde su pakete preuzimale žene, jer muškarci nisu smeli da prelaze granicu. Znajući da je Bertold (Berti) jako zabrinut za ljude u Srbiji i da iz medija ne može da sazna pravo stanje, Goran mu povremeno šalje pisma i objašnjava šta se dešava. Na osnovu tih pisama, nakon Goranove smrti Berti je napisao ovu knjigu, koja je objavljena u Nemačkoj 2011. godine, pod nazivom *NATO-Kollateralschaden Jugoslawien – 78 Tage zwischen Hof und Keller*.

Bertija jako vole njegovi prijatelji iz Srbije i u njemu vide čoveka velikog srca. Pre godinu dana je doživeo šlog, i sada je u invalidskim kolicima bez šanse za potpuni oporavak. Bori se da se dovoljno oporavi da bi napisao još jednu knjigu o svojim iskustvima i doživljajima u Srbiji.

Koleteralna šteta: Jugoslavija – 78 dana između dvorišta i podruma je roman pisan u obliku dnevnika. Namenjen je ljudima koje zanimaju događaji vezani za rat na Kosovu i bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije, kao i onima koji, uprkos različitim vrstama propagande, žele da saznaju kako su stanovnici Novog Sada preživljavali svoju svakodnevicu za vreme rata koji je trajao 78 dana. Takođe, pisan je da potvrdi činjenicu da svi ratovi pre svega pogađaju civilno stanovništvo.

Ovaj roman je plod autorovog višegodišnjeg prijateljstva sa ljudima iz domovine njegove supruge. Baziran je na beleškama njenog nećaka, Gorana, koji je tokom rata svakodnevno pisao izveštaje za Civilnu zaštitu. Pored toga, roman je zasnovan i na izjavama očevidaca koje je autor, godinu dana po okončanju rata, izvodio na mesto događaja.

Petak, 19. mart 1999. godine

Dan je počeo usrano. Oko 6h, još potpuno omamljen od jučerašnjeg rođendana koji je slavio kolega s posla, izvukao sam se iz kreveta. To je značilo – na posao bez kafe! Neispavan i kao pregažen parkirao sam svog razdrndanog petnaestogodišnjeg golfa ispred radionice novosodske toplane u kojoj sam radio kao zavarivač. Moj prvi nalog za ovaj dan nije bio ništa posebno: propuštao je odvod za toplu vodu u jednoj višespratnici na kraju grada.

Tokom vožnje u jutarnjem špicu, uključio sam radio.

– Mračne sile ne zaziru ni od kleveta kako bi čitavu Evropu pokorile svojoj vlasti... – začuo sam glas slavnog “belog vođe” zvanog Slobodan Milošević.

S psovkom sam ugasio radio. Dosta mi je propagande! Već skoro deset godina patimo zbog posledica rata i sankcija, a sada se, izgleda, zaoštava situacija i na Kosovu.

Naši mediji svakako ne otkrivaju previše. Samo naziv *Rambu* je stalno izranja. Govori se o pregovorima, ali o čemu se konkretno radi – ne znamo.

Napokon sam stigao u ulicu u kojoj se nalazila zgrada. Svojim glavnim ključem otvorio sam ulazna vrata i zaputio se u podrum-ske prostorije, gde su se nalazile vodovodne cevi. Još nisam bio ni započeo s poslom kada me je neko otpozadi potapšao po ramenu. Preplašeno sam se okrenuo. Preda mnom je stajao stariji gospodin. Sumnjičavo me je upitao šta tražim ovde dole. Objasnio sam mu, želeći da nastavim svoj posao. Ipak, čovek se nije smirio – zahtevao je moju propusnicu.

– Da, naravno, ako će vas to umiriti – rekao sam, preturajući po svom radnom kombinezonu. – Prokletstvo! – nisam mogao da pronađem novčanik sa svojim dokumentima. Mora da sam ga u žurbi zaboravio kod kuće.

Dok sam pokušavao da objasnim matorom, njegova desna ruka, koja je do tog trenutka mirovala u džepu od pantalona, hitro se podigla. Predmet koji je ova ruka obuhvatala, i s kojim je

uprla u moje grudi, uverio me je da od sad treba da se ophodim sa najvećim mogućim poštovanjem. Ispostavilo se da je ono što drži u ruci – pištolj!

– Gubi se mladiću! U ovoj kući ne nasedamo na tako jeftin trik, lopovčino jedna!

Pokušao sam još jednom bojažljivim tonom da ga uverim da sam ovlašćen za ovaj posao, ali bilo je uzalud. Matori je postajao sve ljući i pretećim glasom vikao da će pucati ukoliko smesta ne napustim zgradu.

Do kraja radnog vremena – u 15h – završio sam još dva naloga, bez trzavica i uzrujavanja. Potom sam se odlučio za kratak izlet do Klise – dela grada Novog Sada. Hteo sam da posetim svog prijatelja Mila. Milo je živio u neposrednoj blizini velike policijske kasarne i rafinerije gasa koja je snabdevala pola Vojvodine. Osim toga, od Milove kuće do kanala Dunav-Tisa-Dunav, gde smo ranije često pecali, moglo se dobaciti kamenom.

Vozio sam uskim pokaldrmljenim ulicama koje su vodile između kuća nekada u belo ofarbanih, a sada prljavo sivih, ispred kojih su se meštani uveče družili.

Zaustavio sam vozilo ispred kuće svog prijatelja. Milov sedamdesetogodišnji otac, Vladimir, sedeo je na terasi natkrivenoj slamom na stolici koja je bila stara najmanje koliko i on sam, i gledao u kanal. Na stolu, pored ulaznih vrata, nalazila se flaša rakije; bila je do pola ispijena.

Dakle, sam je – pomislio sam. Znao sam da se o njemu brine njegov sin i da ne voli kada se otac hvata za flašu, jer od smrti svoje žene, a tome ima već godinu dana, Vladimir sve češće utehu traži u alkoholu.

Nakon što sam razmenio nekoliko reči sa Vladimirom, pojavio se Milo. Napravio je zabrinut izraz lica što sam njegovog oca zatekao pijanog.

– Gorane, da li si video šta se tamo dešava? – upitao je umesto pozdrava, pokazujući glavom u pravcu policijske kasarne.

Nisam ga razumeo, što sam mu i rekao.

– Pa, svi su otišli – kazao je.

– Kako otišli? – pitao sam zapanjeno.

– Policija se povlači, kasarna je prazna. Ništa nije preostalo – rekao je on.

Zatim me je pitao da li sam slušao vesti. Odmahujući rukom objasnio sam mu šta sam saznao iz medija, ali Milo je i dalje burgijao:

– Gorane, ti ipak na svom krovu imaš satelitsku antenu i pristup zapadnim medijima. Osim toga, govoriš engleski i nemački: mora da si od njih saznao šta se dešava.

– Ma, daj – rekao sam – pričaju se iste besmislice, baš kao i kod nas. Bolje da pričamo o pecanju.

Milovo lice je odmah zasijalo.

– Dobra ideja, čoveče! Hajde da iz kanala izvučemo nekoliko klizavih kesa!

– Ne danas, Milo.

– Sutra? – upitao je, a njegov osmeh je iščezao.

Najradije bih to radio, ali ovaj vikend je već bio isplaniran. Sandra i ja smo odlučili da subotu i nedelju provedemo na Fruškoj gori, kod tetke Ane i tetka Janka. Ponovo je bilo vreme za posetu, a osim toga, želeli smo da im pomognemo oko kućnih poslova i oko bašte. Nije im išlo baš najbolje.

Tetka Ana je već godinu dana bila bez posla, jer je fabrika u kojoj je radila, a koja je proizvodila brendiranu obuću za jednu italijansku firmu, bankrotirala zbog embarga. Od tada je moja tetka bila prinuđena da radi dodatne poslove kako bi preživela.

Tetak Janko je bio bolestan. Zbog dijabetesa i povrede meniskusa na oba kolena nije bio u stanju da obavlja teške fizičke poslove. Pokušavao je da zaradi nešto novca prodajom testenine, koju je sam pravio. Takođe, nešto malo je zarađivao i od prodaje jaja, mleka i drugih poljoprivrednih proizvoda. S tim su on i tetka Ana imali za preživljavanje. Oboje su se nadali da će njihov

sedamnaestogodišnji sin po završetku srednje škole da studira mašinstvo, a kako bi to finansirali – još nisu znali. Njihova kćerka Karmen i njen muž Marko živeli su u Beogradu. Zbog dobrog poslovanja svojih osam video klubova imali su visok standard i roditeljima redovno finansijski pomagali. Ipak, brinuli su za svoju budućnost.

– Ne, Milo. Nažalost, ne – odgovorio sam. – Tek u ponedeljak. Tada ću imati više vremena, pa možemo na pecanje.

Posle otprilike jednog sata, jedne rakije i jednog piva krenuo sam kući. Obično mi za vožnju do kuće nije trebalo više od pet-nestak minuta, ali danas je sve bilo drugačije. Na najvažnijim raskrsnicama nalazile su se civilna i vojna policija, koje su regulisale saobraćaj ili bolje rečeno – blokirale ga.

U dugim kolonama pripadnici vojske i policije, iz čitave okoline Novog Sada, napuštali su svoje kasarne. Ostali učesnici u saobraćaju morali su da čekaju. Nastao je ogroman zastoj. Izašao sam iz auta pitajući se, verovatno kao i svi drugi učesnici u saobraćaju: Kakav je ovo “organizovani” haos? Popričao sam sa nekoliko ljudi. Niko nije znao šta sve ovo znači, a svi smo se nadali da ćemo od medija dobiti odgovor.

Konačno sam se, oko 16h, zakotrljao jednosmernom ulicom koja je vodila ka mom stambenom kompleksu. Veliki parking preko puta našeg dvorišta, kao i obično, bio je prepun automobila. Na sreću, ovoga puta nije bilo pogrešno parkiranih vozila ispred crveno ofarbane, dvokrilne kapije, od koje se protezao trinaest koraka dug, dobro zasvođen prolaz. Kroz Lazine kuću, prolaz je vodio do dvorišta, gde su na prostoru dugom četrdeset i širokom trideset metara bile sagrađene kuće, u najvećem broju pravougaonog oblika.

Ovde je bio centar našeg života. Od kad pamtim ovde se odigravalo sve: krštenja, sahrane, svadbe, rođendani... jednostavno sve. Ovde je svako svakog poznao i saučestvovao svak sa svakim. Shodno tome, ovde je živio dobar duh i sve su se komšije,

bez izuzetka, dobro slagale. Mada smo živeli usred grada koji broji 300.000 stanovnika, bili smo kao jedna porodica.

Preko puta ulazne kapije, sa zadnje strane naknadno sagrađenih komšijskih kuća, stajale su tri dvosobne jednospratnice. U kući sa leve strane stanovali smo Sandra i ja, u srednjoj moj brat Ivan i njegova žena Slavica, a u kući sa desne strane stanovao je Goja, njegova žena Maja i njihov dvogodišnji sin Nemanja.

Goja je bio Srbin, a njegova žena Bosanka. Do pre četiri godine, kada su proterani, živeli su u Krajini koja se nalazi u današnjoj Hrvatskoj. Tamo su izgubili sav svoj imetak. Jedino što im je preostalo bilo je nešto malo fotografija koje bi Goja, s vremena na vreme, naročito kada previše popije, vadio i sa setom gledao. Ipak, Goja je imao sreće. On nije, kao mnogi drugi, bio nezaposlen. Već neko vreme bio je ponosni zakupac kantine Novosadskog univerziteta.

Moj brat Ivan je radio kao vozač, ali je svako veče bio kod kuće. U poslednje vreme, naročito zbog tromesečnog izostanka plate, izgubio je volju za taj posao, stoga je počeo sa adaptacijom dnevne sobe. Već dve sedmice ona služi kao prostor za iznajmljivanje i prodaju video-kaseta koje je dobio, kao početni kapital, od Karmen i njenog muža.

Slavica radi u butiku. Prethodno je radila kao prodavačica u različitim društvenim objektima, ali ipak privatne prodavnice još uvek plaćaju najbolje – ako se uopšte može govoriti o prikladnim platama.

Privredni život se odvija u napetosti, mada nije toliko loš kao 1993. kada je godišnja inflacija u roku od tri meseca sa 1895 otišla na 178.000%. Za jednu nemačku marku dobijalo se 480.000 dinara. Danas je zvanični kurs 1:6, nezvanični od 1:16 do 1:20, a nadamo se da će marka uskoro ponovo “da padne”.

Ipak, sumnja ostaje. Ne znamo šta se dešava na Kosovu. Vesti su oskudne. Izveštava se o terorističkim napadima OVK na srpska domaćinstva i policijske stanice, a pominju se i žestoke borbe između srpske vojske i kosovskih Albanaca.

Državne novine, po običaju, šire svoju propagandu. Sve je mutno i čovek ne zna šta da misli, a sada se vojne i policijske jedinice povlače iz grada. Obuzima me neprijatan osećaj.

Parkirao sam kola i ušao u kuću. Sandra je bila kod kuće. Danas je došla s posla ranije nego inače. Radila je kao medicinska sestra u jednoj, čak i u inostranstvu poznatoj, bolnici za kardiovaskularne i plućne bolesti. Jelo koje je pripremila prijatno je mirisalo sve do dvorišta. Bila je to piletina, punjena limunom, bez dodatka masti, pečena u rerni na malo vode. Uz to – pomfrit i crvene paprike s belim lukom.

To je moje omiljeno jelo, ali danas, baš, nisam imao apetit. Uključio sam televizor, prebacio na BBC World, a zatim na RTL. Začuo sam nemački jezik koji sam vrlo dobro razumeo, jer sam nekoliko godina živeo s roditeljima u Nemačkoj i tamo išao u školu do petog razreda. Spiker je upravo govorio da se zatvara većina zapadnih ambasada u Beogradu. Takođe, i OSZE planira da povuče svoje nenaoružane posmatračice sa Kosova. Još je rečeno da će Savezna Republika Nemačka preporučiti svim svojim sunarodnicima, koji se nalaze u Jugoslaviji, da napuste tu zemlju zbog Kosovske konferencije u Rambujeu i povećane ratne opasnosti. Potom je usledio izveštaj o masakru koji su Srbi počinili nad albanskim civilima u selu Račak, na Kosovu. Navodno je, tom prilikom, ubijeno i mučeno četrdeset ljudi. Na kraju je bio pušten prilog koji je prikazivao kako NATO priprema svoje avione.

– Prava parada sile! – rekao sam Sandri koja je sedela za stolom i bez naročitog apetita grizla pileći batak.

– Šta im to znači “ratna opasnost”? – upitala je kada sam joj preveo prilog. Strah joj se ogledao u očima, dok je njeno dobrodušno lice izgledalo zabrinuto kao nikad do tad.

Pokušao sam da je umirim, rekavši da ne verujem da će NATO da napadne.

– Preletanja će sigurno biti, ali samo iznad Kosova. Oni samo prete! Niko tako lako ne napada jednu suverenu državu, naročito

ne bez saglasnosti Ujedinjenih nacija. Ne mogu da zamislim da će se s tim da se slože Rusija ili Kina, a bez njihove saglasnosti Ujedinjene nacije ne mogu da donesu odluku za početak rata.

– Šta ako uprkos tome NATO napadne?

– Ali, Sandra, NATO ne može to da učini. U tom slučaju bi postupio nezakonito. I na kraju, šta je uopšte NATO? Odbrambeni savez i ništa više. Da li mi napadamo nečiju suverenu državu?

– Da, upravu si. Ali šta ako, ipak, napadne? NATO je “dete hladnog rata”, suprotni pol Varšavskog pakta koji više ne postoji. Šta ako je “dete zapada” poraslo? Šta ako je izraslo u mladića nezadovoljnog onim čime se ranije igrao? Možda je “mladić” samo buntovan i traži sebi novu razonodu? A ta razonoda bićemo mi.

– Glupost – rekao sam i daljinskim nastavio da menjam kanale dok nisam našao beogradske vesti.

Ovde se, takođe, preterivalo s frazama za raspirivanje rata. Državni mediji su huškali stanovništvo na obračunavanje sa Zapadom.

Izveštaj zapadnih medija o masakru u selu Račak predstavljen je kao lažan. Po rečima beogradskog spikera, leševi su preneseni u Prištinu gde je obdukcija definitivno utvrdila da su Albanci iscenirali zločin. Nije se, dakle, radilo o stradanju civila, već o poginulim borcima terorističke bande OVK, koje su Albanci naknadno mučili, preobukli u civilnu odeću i pokazali posmatračima OSZE kao dokaz srpskog zverstva.

Iznerviran, isključio sam televizor i uključio gramofon.

Ubrzo posle toga pojavili su se Slavica i Ivan koji nas je obavestio da je danas iznajmio četrdeset i pet video kaseti. Radovao se što je posao, napokon, krenuo. Slavica nas je obavestila da je njen butik proveravan za potrebe Civilne zaštite i Zaštite od elementarnih nepogoda. I njen poslodavac je, kao i mnogi drugi vlasnici butika, koristio bunker kao magacin.

Bunker za zaštitu od vazdušnih napada bio je sagrađen još za vreme Tita; kasnije je korišćen kao skladišni prostor, a sada je

ovu prostoriju trebalo pospremiti i osposobiti za njenu prvobitnu namenu. Slavica i njene kolege s posla, baš kao i mnogi drugi, gundali su zbog nepotrebnog rintanja, jer niko nije verovao u ratno obračunavanje sa Zapadom.

– Mogli smo i bez ovog bespotrebnog posla – rekla je i u znak neodobravanja klimala svojom lepom glavom dok joj je lepršala kosa crna kao gar.

Ivan koji je sedeo pored mene i čije je lice sijalo zbog poslovnog uspeha složio se s njom.

– Dođavola s njima – rekao je i nastavio da se smeje.

I ja sam državne mere predostrožnosti smatrao preteranim. Čak se i Sandra opustila u ostatku večeri.

U ovom trenutku, kada zapisujem ono što se dogodilo tog dana, pokušavam da poslažem i sve ono što se dešavalo u mojoj glavi.

Pitam se: Zašto nas obuzimaju turobne misli? Kosovo je daleko. Svima je jasno da se tamo stvari ne odvijaju dobro. Poteškoća ima tamo, ali ovo je Vojvodina. Ovde svi mogući narodi žive zajedno. Između ostalih: 300.000 Mađara, 4000 do 5000 Nemaca, Rumuna, Ukrajinaca, a ima mnogo i kosovskih Albanaca. Sve skupa – više od 22 nacionalnosti. Mi smo multikulturalna sredina, a i opozicija protiv Miloševićevog režima je jaka ovde; naročito u Novom Sadu.

Ponedeljak, 22. mart 1999. godine

U subotu nam je predstojao odlazak na vikend kod tetke Ane i tetka Janka. Malo pre polaska, oko podneva, zamenio sam našu praznu plinsku bocu, a već u 13h stigli smo u Vrdnik.

Porodična kuća naših rođaka nalazila se na najvišoj tački naselja, koje je brojalo oko 10.000 stanovnika. Predivan pogled pružao se, velikim delom, na Frušku goru skoro sve do Novog Sada udaljenog trideset kilometara.

Fruška gora, u Srednjoj Evropi poznata po jedinstvenoj “kolekciji” hrastova, bukava i drugog listopadnog drveća i predivnom

krajoliku, nije uzalud prozvana zaštićenim spomenikom prirode. Novosađani su je često posećivali. Čak, iz samog Beograda, udaljenog šezdeset kilometara, vikendom su pristizali kamperi. Ali, kao što i sve ima neka manu i ovde postoji jedna – nekim područjima Fruške gore zabranjen je prilaz, a i fotografisanje je strogo zabranjeno. Postoji, međutim, razlog za to – na čitavoj teritoriji nalaze se podzemna skladišta municije, a strogo nadzirani radarski sistemi čuvaju podzemne kasarne.

Pre nego što smo se odvezli ulicom koja je vodila do kuće, zastavili smo se ispred dućana albanskog sladoledžije. Kad smo se snabdeli velikom porcijom sladoleda od čokolade, vanile i jagode mogao je da započne naš vikend.

Posle ručka – kuvane zečetine – Sandra i ja smo pomagali u radovima u bašti. Kasno popodne pojavio se Aki. Od naše poslednje posete kosa mu je porasla, te je sada dosegala do ramena. Sa 197 cm bio je tačno dva centimetra viši od mene. I to sa samo 17 godina! Pitali smo se do kada čovek uopšte raste. No, bio je lep mladić i devojke su se već zagledale u njega. Ipak, njemu je na prvom mestu bila škola, koju je želeo da završi sa dobrim ocenama. Roditelji su bili ponosni na njega.

Tetka Ana je već dve sedmice radila kao krojačica u Beogradu. Plata joj je bila slaba, a prevoz do posla otežan, zato je radnim danima spavala kod ćerke, a kući dolazila vikendom.

Tetka Ana i tetak Janko imaju dvoje unučadi, na koje su ponosni – Viktora i Denisa. Viktor ima sedam godina, ide u drugi razred i dobar je đak. Denis ima dve godine i rečnik koji se veoma brzo širi.

– Kakve sve psovke zna?! – smejala se tetka Ana, misleći na Denisa. – Začudili biste se i do vrha nosa pocrveneli.

Tetak Janko nam je rekao da planira da kupi još jednu kravu, a novac će mu dati Karmen i Marko.

Veče smo proveli uz vino i razgovor o politici. Za razliku od mene, tetak Janko nije situaciju posmatrao tako optimistično.

On je smatrao da se ovog puta NATO neće zaustaviti samo na pretnjama.

– Svi znakovi nagoveštavaju obračun – rekao je. – Mislim da će Zapad napasti našu vojsku na Kosovu.

Tetka Ana se složila s njim.

– Čak su i ovde na Fruškoj gori, još od pre nekoliko dana, kasarne ispražnjenje. Svi vojnici su povučeni, samo me ne pitajte kuda. To niko ne zna.

U nedelju smo se tetak Janko i ja odvezli do Rume, na stočnu pijacu; želeo je da malo razgleda i da uzme brojeve telefona od nekih prodavaca. Mnogi dobri poslovi zaključeni su na ovoj pijaci, a većina ugovora zapečaćena rukovanjem, baš po običaju predaka. Po pravilu, ugovori su se ispunjavali, jer je poštenje među seoskim stanovništvom bilo na visokoj ceni.

Kasno popodne krenuli smo iz Vrdnika za Novi Sad. Kada smo stigli u dvorište pozdravio nas je Dragan, trogodišnji Slobodanov i Biljanin sin.

Već dugo godina oni su nam komšije. Sloba je zaposlen na carini – prevozi zaplenjenu robu do skladišta. Često prisustvuje policijskim pretresima, pa se i za njega nađe po neko dobro parče. Tako dopunjava svoju oskudnu platu, jer zaplenjene stvari zajedno sa suprugom, prodaje na pijaci. Njegov veliki hobi je sakupljanje starih ploča od Bitlsa. Skoro da ih je kompletirao. Zbog toga sam često svraćao kod njega u stan. Volim stare pesme, a osim toga, njegova tašta Marija ima odličnu rakiju – koju sama peče. Marija je udovica. Od muževljeve smrti živi kod Slobodana i Biljane i čuva njihovu decu. Zbog dobrodušnosti i, uopšte, spremnosti da pomogne, svi iz našeg dvorišta zovemo je baka. I ja je tako zovem.

Kada je Dragan primetio da stižemo u dvorište ostavio je lop-tu, koju sam mu jednom prilikom poklonio, i brzo koliko ga noge nose dotrčao do nas. Rekao je da ga braća nisu vodila na pećanje. Njegova braća, Branislav i Miroslav, su dvanaestogodišnjaci,

jednoajčani blizanci koje teško razlikujemo. Oni su fini dečaci i strastveni ribolovci.

- I? Jesu li nešto upecali? – upitao sam.
- Ne – odgovorio je smejući se zlobno.
- Sledeći put, Goran će te povesti sa sobom i naučiće te da pecaš, pa ćeš moći da pokažeš svojoj braći kako se peca – obećala mu je Sandra.
- Ozbiljno? Hoćeš li me stvarno povesti?
- Obećavam – rekao sam i na njegovo zadovoljstvo pljesnuo ga po malom dlanu.

Sve do odlaska na spavanje sedeli smo na klupi ispred kuće. Pridružili su nam se Slavica i Ivan, a mi smo im pričali o Vrdniku. Ubrzo je pristigao i Goja. Popio je sa nama jedno pivo i obavestio nas o predstojećoj sportskoj manifestaciji, koja se organizuje na fakultetu. Na moje pitanje – zašto su kasarne evakuisane – nije znao odgovor.

- Ništa se ne zna – rekao je. – Čak i meni bliski studenti iz opozicije nagađaju, baš kao i mi.

Narednog dana, popodne, morao sam još jednom da se odvezem do zgrade u kojoj me je starac napao. Samo, ovog puta i ja sam bio naoružan – svojom iskaznicom. Srećom, stari se nije pojavio – što mi je veoma prijalo.

Posle posla odvezao sam se do Mila. Pekali smo do večeri. Osim što smo, pomoću mamaca, uhvatili nekoliko karaša ništa posebno se nije desilo. Nadali smo se da ćemo sledećeg puta imati više sreće.

U 21h uveče bio sam kod kuće, gladan kao vuk i žedan kao kamila. Sve što je Sandra postavila ispred mene, a to nije bilo baš malo, progutao sam sa takvom slašću da joj je bilo preostalo samo da klima glavom.

Utorak, 23. mart 1999. godine

Posle podne opet sam se odvezao do Mila. Možda ćemo danas imati više sreće na pecanju nego juče – nadao sam se. Nakon što sam malo pročavrljao sa Milovim ocem i popio jednu rakiju, počeli smo da pecamo. Zabacili smo po dve pecaljke. Kukuruz nam je bio mamac. Nije bilo prošlo ni dvadeset minuta kada je moj plovak potonuo. Uzica je zatezala, a ja sam cimao. Osećao sam da je nešto veliko jer se pecaljka savila, a kočnica na mašini zapištala. Polako sam počeo da privlačim ulov. Posle dobrih deset minuta borbe, suparnik se, konačno, našao u čuvarci. Bio je to šaran, kao što sam tokom borbe i naslućivao. Uopšte nije bio mali. Sa, skoro, kilogram težine bio je vrlo krupan primerak. Bio sam ponosan na svoj ulov. Smatrao sam da je šteta da ga pečem. Za kuvanje je, takođe, bio preveliki. Zato sam, i pored Milovog protesta, odlučio da ga pustim.

Do 19h obojica smo svoje kante napunili crvenperkama, manjim šaranima i karašima. Odlučili smo da se na ovome zadržimo. Baš kada sam se hteo da se rastanem od Mila i njegovog oca, koji je sada već dobro krivudao, pojavio se Radomir.

Radomir je bio dobar prijatelj i zakupac restorana ribolovačkog društva, čiji smo članovi bili. Tražio nas je pretpostavljajući da smo po ovako lepom vremenu na pecanju. Kada sam mu ispričao o ulovu šarana, podsmehnuo mi se.

- Trebaće ti u subotu? – upitno sam ga pogledao.
- U subotu je takmičenje. Jesi li zaboravio? Ribolovačko takmičenje.
- Ah, da, dodavola! Dobro je što si nas podsetio – rekao sam.
- Obavesti oca. I on sigurno želi da učestvuje – napomenuo je dok smo se razilazili.
- Hoću! – doviknuo sam.
- Prekorno sam pogledao Mila. Slegnuo je ramenima i rekao:
  - Nemoj, uopšte, da me gledaš tako! Znao si za ribolovačko takmičenje, kao i ja. Nemoj sad mene da krivaš što si zaboravio.

Bio je u pravu, ali ipak sam se veoma ljutio. Kako sam mogao da zaboravim događaj koji naše društvo redovno organizuje i gde se pored dobrog provoda dodeljuju i dobre nagrade?!

Oko 20.30h, stigao sam kući. Nisam sve ribe zadržao za sebe. Deo od ulova dobili su Laza i njegova porodica. Laza je imao šezdeset i tri godine. Do penzionisanja je radio kao nastavnik fizičkog vaspitanja. Čak je nekoliko godina bio i savezni trener Jugoslovenskog atletskog kluba. Mnogo je putovao. Do nedavno je bio vlasnik reda kuća koje se nalaze na ulici i parkingu. Kada je inflacija počela da nagriza njegovu ušteđevinu, polovinu objekata je prodao prodavcu nekretnina i jednom Kinezu koji je od svog dela napravio odličan tajlandski restoran.

Uprkos godinama, Laza je bio u odličnoj formi. Malen, dežmekast, sa malo širim ramenima i okruglom glavom iz koje kosa izbija kao ježeve bodlje, pokazivao nam je svoja umetnička dela. U kakvoj je formi dokazivao je stoj na glavi, koji je još uvek uspešno izvodio.

Sa deset godina mlađom ženom Jovankom, još uvek vrlo atraktivnom, Laza ima dve kćerke – Maru i Jelenu. Mara živi i radi kao sekretarica u Kamenici. Devetnaestogodišnja Jelena, četiri godine mlađa od sestre, u osmom je mesecu trudnoće i živi kod svojih roditelja. Njen muž Rajko radi u Holandiji kao telohranitelj bogatih biznismena. Jelena mašta da posle porođaja otkuže kod njega – ako ikako bude moguće. Nije ni malo jednostavno dobiti vizu za zapadne zemlje.

Laza se obradovao ribi, čitavo lice mu se ozarilo. Ubrzo se uozbiljio, a na njegovom čelu ponovo su se pojavile bore.

– Da li si danas slušao vesti? – upitao je.

– Ne pridajem naročiti značaj onome što mediji serviraju – rekao sam.

– Ne znam... ali, Gorane, trebalo bi da pogledaš vesti.

Odjednom sam postao radoznao. Nakon što sam oca, koji je živio s majkom u Suseku, mestu tridesetak kilometara udaljenom

od Novog Sada, obavestio o predstojećem ribolovačkom takmičenju, otvorio sam flašu piva i seo pored Sandre. Ivan i Slavica su sedeli na kauču prateći vesti koje je spikerka iznosila. Zapadni mediji su izveštavali da su ugovor u Rambujeu potpisali samo Albanci, da Srbi odbijaju da ga potpišu, a da rok uskoro ističe.

Srpski mediji javljaju da NATO preti da će poslati kopnene snage na Kosovo. Kasnije su isti ovi mediji ponovili saopštenje.

– Nema rata – objavila je spikerka.

Sreda, 24. mart 1999. godine

Probudio sam se potpuno iscrpljen u 5.30h, umio se, pristavio kafu i probudio Sandru. Bili smo naumili da ubuduće ranije odlazimo na spavanje, jer rasprave vođene do kasno u noć, kao što je bila sinoćna, a zbog kojih sutradan hodamo natečenih očiju i podbulog lica, ne vode ničemu.

Juče, posle vesti, pridružili su nam se Goja, Laza i njegova žena Jovanka. Nešto kasnije pristigli su Slobodan i Biljana. Svi smo pratili vesti i svako ih je drugačije tumačio. Pre svega, odgonetali smo šta je sa ugovorom iz Rambujea: zašto Milošević ne potpisuje? I zašto su ugovor prihvatili samo Albanci? Pitanje je dolazilo za pitanjem, a za odgovore smo bili uskraćeni.

Žene su zagovarale negativan sled događaja. A kako bi i bilo drugačije? Verovale su da će NATO napasti Kosovo. Slobodan, Ivan i ja smatrali smo da se pre radi o pretnji i da će, svakako, biti pojedinih preletanja NATO-avijacije preko Kosova. Ali, u pogledu jedne činjenice bili smo jedinstveni – da je dobro što živimo u etnički šarolikoj Vojvodini. Ovde još nema problema, a Šešeljev nacionalizam kod nas “nema prođu”. Ne, jer se mi, ovde u Vojvodini, osećamo multikulturalno. Ovde se napreduje malo sporije i promišljenije, i uz mnogo više tolerancije nego u drugim krajevima Jugoslavije.

Po običaju Sandra je napustila kuću u 9h. Ja sam krenuo pola sata kasnije.

U 15h posao je bio gotov, ali sam se još malo podružio sa kolegama. I ovde je vladalo uverenje kao i kod nas u dvorištu. Činilo se da je prosto nemoguće da nâs iz Vojvodine, a pre svega iz Novog Sada, uvuku u problem sa Kosovom.

Okolo 18h stigao sam kući. Sandra još nije bila došla. Danas je morala duže da radi, jer se jedna njena koleginica, zbog bolesti, nije pojavila na poslu.

Nakon što sam sebi ispržio dva jajeta, legao sam na kauč. Pošto sam bio zadremao, uplašio sam se kada se neko iznad mene sagnuo i poljubio me u usta. Naravno, bila je to Sandra.

– Koliko si već ovde? – upitao sam.

– Upravo sam stigla.

Onako pospan škiljnuo sam na sat, koji je inače stajao pored gramofona. Bilo je 19.45h. Nekoliko minuta pre dvadeset časova začuo sam Majin glas koji je iz stana sa trećeg sprata pozivao blizance, koji su u dvorištu igrali fudbal. To je značilo da treba da prekinu igru i da se popnu gore.

Sandra je nameravala da se presvuče.

Još jednom sam se okrenuo i navukao ćebe preko lica.

Iznenada sam, kao nekom ogromnom rukom, bio visoko podignut i zbačen sa kauča. Potom smo začuli jaku detonaciju, a nekoliko sekundi kasnije sve se ponovilo. Ponovo me obuhvatila ruka “duha”, visoko odbacila i već je usledila sledeća detonacija. Bila je iste jačine kao i prethodna. Zadrmla se čitava kuća do temelja. Pod, zidovi... sve se ljuljalo kao da je zemljotres, a onda je ponovo nastupila tišina. Sve se odigralo za nekoliko sekundi. Mahinalno sam pogledao na sat – bilo je tačno 20.03h. Sandra je stajala naslonjena na ormar i zurila u mene bledog, kao kredom namazanog lica, i razrogačenih očiju. Zatim su se njene usne otvorile i počela je da vrišti, a ja sam počeo da vičem:

– Šta se dešava?! Šta se dešava?!

Uhvatio sam je za ramena rekavši joj da uzme sveće, lična dokumenta i jednu baterijsku lampu i da izađe napolje u dvorište.

U trenutku dok smo istrčavali kroz otvorena vrata, osetili smo jak vazdušni pritisak od kojeg nam se odeća cepala. Ponovo je zagrmelo. Ova detonacija bila je toliko snažna da su se sve kuće oko nas zadrmale.

Neka prozorska krila, isčupana iz svojih držača, visila su na iskrivljenim šarkama ili ležala razbacana po dvorištu. Velika i teška ulazna vrata, koja su pre detonacijâ bila širom otvorena od pritiska su se, i uz tresak, zatvorila. Sa ulice i parkinga zapištali su alarmi parkiranih automobila u svim mogućim tonalitetima. Bilo je neopisivo – potpuni kaos!

Ljudi, zaposleni svojim kupovinama ili drugim trivijalnostima, istrčavali su na ulicu i, užasnuti, gledali u nebo. Začudo, panika nije zavladała, ali je šok svuda bio dubok; pa i kod nas u dvorištu. Razmišljali smo o tome gde bi mogli da potražimo sklonište. Rekao sam Sandri, Slavici i Ivanu da se sa svojim dokumentima zapute ka ulazu u podrum.

Podrum se sastojao od jednog uskog prolaza. Ležao je u obliku pravougaonika ispod kuća, na oko četiri metra dubine. Levo od ulaza nalazile su se zasebne prostorije, veličine 3x3, koje su stanari koristili kao ostave. Pod je bio napravljen od tantan gline, dok su zidovi bili izgrađeni od klinker cigle koja je nekada bila crvene, a sada, nakon mnogih godina, rde-sive boje. Na rastojanjima od po deset metara nalazile su se lampe, koje su škrto osvetljavale podzemni svod.

I drugi sustanari su pristizali, bespomoćni baš kao i mi; svako sa po jednom stolicom ili nečim sličnim predviđenim za sedenje. Pridružili su nam se ispred ulaznih vrata od podruma koji je sada morao da posluži kao sklonište. I oni su kod sebe, takođe, imali lična dokumenta, novac i lampe.

Tu je bio Goja, zakupac kantine, koji bi kad bi previše popio, uz psovke, pričao o svojoj domovini i o svom bekstvu iz Krajine. Pored Goje bila je njegova žena, Maja, koja je jedina među nama imala prirodno plavu kosu, očišanu po poslednjoj modi, i njen

dvogodišnji sin Nemanja koji nas je zbog svoje nespretnosti često zasmejao.

Stigao je i Slobodan, veliki obožavalac Bitlsa. Ni on sam nije loše svirao gitaru, pa nas je na nekim proslavama podizao na noge – na naše veliko zadovoljstvo. S njim su bili: njegova supruga Biljana koja je na pijaci prodavala konfiskovanu robu sa carine, trogodišnji Dragan – apsolutni miljenik svih stanovnika u dvorištu – kao i Branislav i Miroslav koje smo teško mogli da razlikujemo jednog od drugog. Oni ni o čemu drugom nisu pričali osim o pecanju i fudbalu, pri čemu su, na moju veliku radost, više cenili ribolov. Sa njima je bila i Marija koju smo od milja zvali “baka”, i koja je za svakog “bila tu”, a pored toga pekla i odličnu rakiju od šljiva.

Pristigao je i šezdesettrogodišnji Laza, nekadašnji trener atletike, koji je još uvek mogao da izvede “stoj na rukama” i njegova žena, Jovanka, koja se radovala što će uskoro postati baka i samo o tome pričala. Sa Lazom je došla i Jelena u osmom mesecu trudnoće koja je priželjkivala da otputuje kod svog muža Rajka u Holandiju.

Tu je bio i moj brzopleti brat Ivan, koji život nije naročito ozbiljno shvatao; on je znao kako i u teškim okolnostima da sačuva smisao za humor. Zatim, njegova žena, Slavica, koja ga je tako često spuštala na zemlju i sanjala da jednog dana otvori vlastiti butik i moja žena Sandra koja je poziv medicinske sestre volela iznad svega i planirala da nastavi školovanje i postane viša sestra.

Čak se i stari osamdesetsedmogodišnji Dejan, po prirodi nagao, našao u dvorištu. Kao i obično, sedeo je ispravljen poput sveće na stolici koju mu je dao Goja. Stari Dejan je, u Titovim partizanima, bio major. Uvek iznova pričao nam je o prohujačkim vremenima. Ponekad nas je nervirao; posebno kada bi počeo da kritikuje sadašnju generaciju smatrajući je premlakom i neotpornom. Njegova žena, Duška, dve godine mlađa od njega i blago hendikepirana, jedva je uspevala da siđe iz svog stana koji se nalazio na tećem spratu iznad Tajlandskog restorana.

I tako je sa mnom, ispred podrumskog ulaza, sedelo ili stajalo osamnaest gusto zbijenih ljudi. Iznova i iznova zabrinuto smo pogledali u nebo.

Konačno je zamro bučni koncert koji su izveli alarmni uređaji parkiranih automobila. Iznenada je zavladao tišina, povremeno prekidana zavijajućim lavežom nekolicine pasa – tišina koja nam je delovala gotovo neprijatno.

Bilo nam je teško da na ulazu započnemo razgovor.

– Nisam ni znao da u našem komšiluku ima toliko pasa – pala mi je na pamet ova smešna misao koju sam hteo da podelim sa ostalima.

Iznenada se otvorilo bočno krilo kapije. Osoba koja je iz mračnog prolaza ulazila u dvorište učinila mi se poznata. Visoka, mršava figura sa dugom raščupanom kosom mogla je da pripada samo jednoj osobi.

I bio sam u pravu! Bio je to Aki, moj rođak. On je pošao na autobusku stanicu da sačeka autobus koji bi ga odvezao do Vrdnika. Kada su tri detonacije usledile jedna za drugom nije znao kako da postupi. Pre toga ništa nije ukazivalo na opasnost, jer nije bio dat znak za uzbunu. I on je, baš kao i mnogi drugi prolaznici, otrčao do najbližeg podzemnog pešačkog prelaza i tamo neko vreme čekao, a potom požurio k nama. Gotovo bez daha saopštio nam je novosti koje je usput “ulovio”.

– Zamislite – rekao je – prva raketa je ispaljena na Klisu i pogodila je policijsku kasarnu, u neposrednoj blizini velike rafinerije. Sledeće dve detonacije bile su na Majevidi; rakete su pogodile najveću vojnu kasarnu u ovom delu Vojvodine.

Odmah sam pomislio na svog prijatelja Mila i njegovog oca koji su živeli tik do rafinerije. Uprkos strahovima za sopstvenu bezbednost bio sam zabrinut i za njih dvojicu. Pozvao sam ih telefonom, ali uzalud – niko se nije javljao. Kasnije sam još nekoliko puta pokušao da dobijem Mila; pošto niko nije odgovarao bio sam naumio da ih sutra potražim.

Sama pretpostavka da bi rafinerija mogla biti pogođena plašila me je, jer smo isključivali mogućnost da bi NATO tako nešto izveo. Bila nam je neprihvatljiva i pomisao da bi NATO bombardovao hiljade ljudi. I to ovde – u Vojvodini – da ih zadesi užasna sudbina.

Ne. To nikako ne. I opet ne! Zapad sa svojom demokratskom suštinom, sa svojim osećajem za pravdu... Zapad koji toliko brine za ljudska prava ne bi tako nešto učinio.

Uostalom, šta smo mi ovde, u Vojvodini, mogli protiv odluka vladajuće gospode iz Beograda?

Posle nekog vremena, kada je već bio mrkli mrak, a ulična rasveta i druga svetla upaljena, uprkos strahu od bombardovanja ušao sam u kuću da bih pogledao vesti. Ivan, Goja i još neki pošli su za mnom.

Spiker je u celini potvrdio Akijev izveštaj, primetivši da su u ovom ratu prve bombe pogodile Vojvodinu i Novi Sad. Zatim je Milošević održao govor svom narodu. Sve u svemu, rekao je da se ugovor iz Rambujea ne može potpisati, jer bi time NATO dobio neograničenu vlast nad našom teritorijom. Strane trupe neće biti puštene u našu zemlju! Potom je proglasio ratno stanje:

– Svi Srbi su u ratu! – objavio je gvozdenim glasom.

Pogledao sam u Ivana. Njegov izraz lica oslikavao je misli i ostalih koji su bili sa nama. Žene koje su stajale pored otvorenog prozora, ili bile u sobi i držale najmlađe u naručju, imale su isto mišljenje. Većini su zasuzile oči.

Dragan je upitao svoju majku zašto plače. Na ovo Biljana nije mogla da mu odgovori, samo ga je još jače privila uz sebe. Jelena je položila glavu na rame svoje majke, milujući praznim pogledom svoj veliki stomak. Činilo se kao da želi da pruži utehu svojoj još nerođenoj bebi. Da, utehu koja nam je svima bila potrebna.

Posle Miloševićevog govora menjao sam kanale i uhvatio jednu nemačku televizijsku stanicu na kojoj je upravo govorio generalni sekretar NATO-a, Havijer Solana. Njegove reči su poput sprdnje odzvanjale u našim ušima, jer je rekao:

– Ovo nije rat protiv jugoslovenskog naroda.

Slične reči upotebio je i nemački ministar odbrane, Rudolf Šarping.

– Pravi Nemci – konstatovao je Dejan. – Oni su izmislili koncentracione logore i napali nas 1941. godine, bez objave rata. A sada ponovo mute i opet bez objave rata, baš kao i onda. Taj dan nikada neću zaboraviti! Bio je 6. april 1941. kada su nacistički bombarderi napali Beograd; kada su završili bilo je 15.000 mrtvih. Tri godine kasnije, američki bombarderi su uništili i ono što je prostalo. Kao da smo ukleti.

– Ma, hajde, DeJane, neće biti tako loše – pokušavo sam da delujem umirujuće. – Sada su pokazali svoju silu: bacili nekoliko bombi; ali će se već sutra ponovo pregovarati.

Kasnije je Radio Beograd uništio moj optimizam kada je spiker rekao:

– Jedna velika grupa aviona približava se Beogradu. Molimo sve građane da isključe svetla! Nakon što zamračite vaše prostore apelujemo da isključite struju!

– Pažnja! Jedna velika grupa neprijateljskih aviona kreće se u pravcu Beograda.

Građani, ostanite u svojim skloništim i čekajte preporuke iz informacionog centra! Kraj saopštenja.

– Sad smo nagrahusili – Ivan je prekinuo tišinu koja je naglo zavladała. – Do sad su nam preletanjima samo pretili, a sad se zaoštrava!

I mi ostali sada smo bili osvedočeni da je naša zemlja u ratnom stanju. Bez velike rasprave spustili smo se niz trinaest stepenika u podrum. Sa užasnim bolom u grudima, ukočenih lica i obuzeti strahom od smrti zurili smo ispred sebe, čekajući da se gore nešto desi. Ali ništa se nije dešavalo. Sve je bilo mirno.

Oko 3h smo napustili podrum. Svi smo pošli u svoje stanove da pokušamo malo da odspavamo, iako nikome nije bilo do toga.

Četvrtak, 25. mart 1999. godine

Sandra i ja smo ležali u krevetu, pripijeni jedno uz drugo, sve dok nismo morali da počnemo da se spremamo za posao. Uglavnom smo ćutali, ne želeći da uznemiravamo jedno drugo. Ipak, primećivao sam strah koji je bio obuzeo i koji je pokušavala da sakrije. Stiskala se uz mene, a njene suze su, poput fosfora, gorele na mom licu. Ljubav koju sam tad osetio prema njoj bila je dublja od bilo kojeg drugog osećanja koje sam ikad imao.

Sve ovo delovalo mi je kao kada su, 1991. godine, došli po mene, obukli me u uniformu i saopštili da od sad moram da branim Srpsku zemlju od Hrvata, uprkos činjenici što su svi članovi moje bliže i dalje porodice – Hrvati. Imao sam isti osećaj kao onda, a taj osećaj mi je govorio da se NATO neće zadovoljiti sa nekoliko bačenih bombi.

U trenutku kada se Sandra oslobodila zagrljaja i ustala iz kreveta dat je znak za uzbunu. Zvuk sirene, u trajanju od šezdeset sekundi, bio je zaglušujući. Na svake dve sekunde smenjivali su se glasniji i tiši zvuci koji su svima prodrli do srži kostiju.

To je značilo da je na snazi vazдушna opasnost. Brzo smo se obukli, zgrabili dokumenta i baterijske lampe i otrčali do ulaza u podrum. Naše komšije su takođe došle, a na njihovim licima moglo je da se pročita da tokom noći nisu oka sklopili. Samo su nedostajali stari Dejan i njegova žena.

Posle nekoliko minuta, igrajući po našim živcima, sirena je ponovo počela da zavija – ovog puta za kraj uzbune. Zvuk sirene u trajanju od devedeset sekundi, sa dva pojačavanja i stišavanja, odjeknuo je čitavim gradom parališući ljude.

Posle toga smo krenuli na posao.

Da, život je morao da teče dalje. Pre nego što smo otišli rekli smo Ivanu i Goji da posle posla treba da očistimo podrum.

– Možda ćemo, ipak, morati da idemo dole. Možda ćemo, čak, i da živimo u podrumu.

Goja je klimnuo glavom skamenjenog lica. Ivan je smatrao da će imati vremena da počne sa iznošenjem smeća, koje se bilo nakupilo poslednjih godina. Sandri sam rekao da ću napraviti kratak izlet do Mila.

– Nemoj predugo da se zadržiš – zamolila je.

– Obećavam. Samo da vidim Mila i njegovog oca i odmah se vraćam.

– Moramo još i u kupovinu – rekla je, a pri tom je više mislila na sebe nego na mene.

Pre nego što sam seo u svoj auto zamolio sam Akija da nazove svoje roditelje – da ih umiri. Da li uopšte znaju gde je? Sigurno su izbezumljeni od brige.

– To sam još juče uradio. Ostaću ovde nekoliko dana i pomoći oko spremanja podruma, a onda ponovo idem kući – saopštio mi je.

– Dobro – rekao sam.

Obradovao sam se što želi da nam pomogne, ali i Janku i tetka Ani je takođe bio potreban, pa sam odlučio da ga uskoro pošaljemo kući.

Naravno, tema među kolegama na poslu bila je bombardovanje. Iznova i iznova pitali smo se zašto je NATO bombardovao baš Novi Sad uprkos njegovoj etničkoj šarolikosti. U odnosu na sve druge gradove u zemlji, upravo ovde je opozicija najjače nastupila u borbi protiv Miloševićevog režima. Zašto nisu bombardovali Beograd, Crnu Goru ili Kosovo? Zašto baš naš grad? Nismo mogli to da razumemo.

Seo sam u svoj službeni auto i zakotrljao se prometnim ulicama. Kao i obično saobraćaj je bio gust, kao da se ništa nije dogodilo. Malo pre kraja radnog vremena zaustavio sam ispred jedne kafane i popio kafu. Ljudi oko mene su žurili od jedne do druge prodavnice; većina je bila zaposlena nabavkom zaliha. Dok sam ispijao svoju kafu pomislio sam da je sve ovo samo san, a onda me je zvuk sirene ponovo vratio u realnost. Na mom satu bilo je tačno 14.00h.

Ljudi nisu znali šta se dešava. Niko nije imao ni pojma ni predstave o tome kako da se ponaša u ovakvoj situaciji. Da li oglašavanje sirene znači da ulice treba napustiti? Hoće li ponovo odozgo nešto da pada, ili se radi samo o jednoj vežbi? Neki su ostali da stoje, preplašenog lica gledajući u nebo, a drugi su otrčali kućama. Neki su potražili sklonište u kafanama, prodavnicama ili podzemnim prolazima. Saobraćaj se zaustavio, a na svakom licu je mogao da se pročita strah i zabrinutost. Zašto nam to rade? Šta će nam tek doneti noć?

Ali, bilo je nečeg neobičnog: atmosfera je delovala na ljudsku psihu, pa su razgovori vođeni tišim tonom. Takođe, osećala se spremnost za međusobnu saradnju i pomaganje, čega ranije nije bilo.

Posle pola sata konačno je dat signal za kraj uzbune. Zastoj se brzo razrešio, a lica ljudi su se ponovo opustila.

Seo sam u auto i odvezao se nazad do radionice, a tamo sam uradio isto ono što i sve moje kolege: brzo se umio, presvukao i dao se u trk da bih pokupovao potrebne namirnice. Ali su baš ovde za mene počele teškoće, jer sam se našao pred pitanjem: Šta da kupim i koliko?

Nažalost, od podneva hleb nije mogao da se nabavi nigde u gradu. Prodavnice električnih uređaja i luksuzne robe bile su zatvorene, ali bilo mi je svejedno. Šta će mi luksuz u ovom trenutku? Bile su mi potrebne prehrambene namirnice. Druge prodavnice su bile otvorene, te sam dobio sve što mi se učinilo važnim. Najviše sam se snabdeo konzervama. Uz to, kupio sam šibice, sveće i baterije za tranzistor. A i dve flaše rakije i gajba piva pro našle su put do prtljažnika mog automobila.

Posle obavljene kupovine, odvezao sam se do Mila i njegovog oca. Čim sam skrenuo sa glavnog puta i krenuo popločanim ulicama koje su vodile do kanala i kasarne osetio sam miris paljevine. Ugljenisani balvani, crepovi i ruševine ležali su razbacani unaokolo. Zaobišao sam ih i stigao do prve kuće. Uplašio sam

se. Gotovo sve zgrade su bile oštećene. Jedna je imala duboke pukotine na zidovima; na drugima su bili polupani crepovi. Dve kuće su se urušile usled eksplozije. Svi prozori na zgradama bili su razbijeni.

Očigledno još uvek u šoku, stanari su ozlojeđeni radili na svojim posedima. Na licima mnogih ocrtavao se inat i bes. Neki su nosili zavoje; drugi su, opet, trčkarali naokolo sa iscepanom odećom i okrvavljenih lica. Treći su zagušivali svoj bol alkoholom, teturajući se kroz ruševine svojih kuća koje su s mukom gradili godinama – često kao gasterbajteri u nekoj od zemalja koje su ih sada, u znak posebnog poštovanja, zasule svojim poklonima u vidu bombi i raketa. Neki, u sukobu sa sopstvenim stoicizmom, nisu bili sposobni ni za kakav pokret. U svom tom haosu žene i deca tumarali su naokolo kao duhovi, tupo gledajući ispred sebe širom otvorenih očiju.

Konačno sam stigao do Milove kuće.

Milo je stajao na merdevinama i učvršćivao krovnu letvu, u čemu mu je pomagalo nekoliko komšija.

– Pogledaj ovo sranje! – pozdravio me je ovim rečima. – Čitav krov se pretvorio u pepeo. Sve cigle su nestale! Jednostavno nestale! – Pri tom je vrteo glavom kao da još ne shvata šta mu se desilo.

Zagrlili smo se, zatim sam ga upitao za oca.

– Eno ga unutra; neće više da izađe.

A onda mi je ispričao kako je preživeo napad.

– Došao sam sa slavlja, malo pripit. Znaš već ostalo... No, u svakom slučaju, parkirao sam svoj auto ispred kuće. Kao i obično. Izašao sam i hteo da zaključam vrata. Ključ je već bio u bravi kada sam začuo grmljavinu. Izgledalo mi je malo zadimljeno, a onda je usledila zastrašujuća detonacija. Bila je glasnija od bilo čega što sam do tada čuo. Udarni talas je bio toliko jak da me je skoro srušio. Stajao sam tako, s ključem od kola među prstima, ne znajući uopšte šta se dešava. A onda sam pogledao preko karoserije i video da na našoj kući nema krova. Prva misao bila mi

je: otac. Protrčao sam pored izbačenih vrata u kuću. Unutra je bio potpuni kaos. Sve je zahvatio kovitlac. Kao neka ogromna pesnica, bio je taj udarni talas. Tek posle nekog vremena dobio sam odgovor. Tata se nalazio u toaletu i ni za pola litre rakije nije hteo da se pomeri. "Daću ti čitavu flašu ako otvoriš ta prokleta vrata", pokušao sam da ga namamim. Na šta je pristao.

Ovde je Milo završio svoj izveštaj. Još malo smo razgovarali, ali vreme me je pritiskalo:

– Nažalost, ne mogu dugo da ostanem; moram da krenem kući. Imam još mnogo posla da obavim – izvinjavao sam se.

Kao što sam i očekivao, imao je razumevanja. Na rastanku smo se zagrlili.

Dvadeset minuta kasnije stigao sam u naše dvorište. Ivan i Aki su se kreveljili, oznojenih lica, dok sam istovario alkoholna pića iz prtljjanika. Razgledao sam oko sebe:

– Bili ste vredni, u međuvremenu?

Na zid od kuće, odmah pored ulaznih podrumskih vrata, bili su naslonjeni različiti predmeti: stari zardali bicikl, stari ili beskorisni kućni uređaji poput frižidera i pokvarenih televizora. Pored svega toga bilo je brdo uglja, drva i krompira.

Pohvalio sam obojicu što su bili tako vredni. Na ovo su odmahнули, a Ivan je rekao:

– Goja, Sloba i Laza su još dole: pospremaju. I oni nam pomažu.

– To moram da pogledam – zaključio sam.

Sišao sam niz trinaest stepenica. Iz druge podrumске просторije čuo sam šumove. Otvorio sam vrata i na prigušenom svetlu prepoznao Goju koji je pokušavao da sredi ovu rupu za sebe. U jednom ćošku se nalazila ležaljka za kampovanje, a pored nje zadnje sedište od automobila koje je trebalo da posluži kao kauč. Okrenuta gajba od pomorandži predstavljala je sto, a kao luksuzni dodatak uz ovo stajale su, čak, i dve rasklimatane stolice. Bez reči sam zatvorio vrata od prostorije i produžio. Ni kod Slobe i

Laze nije ništa bolje izgledalo. I oni su se pomirili sa svojom sudbinom i različite predmete preinačili u komade nameštaja. Stara baštenska klupa bila je Lazin kauč, a Slobine fotelje – madraci.

Klimao sam glavom i sa sumornim mislima ponovo se popeo uz stepenice. U dvorištu sam se posavetovao sa Ivanom, Slavicom i Akijem o tome koje stvari i koji nameštaj treba da iz svojih stanova spustimo dole u podrum. Nažalost, Sandra se još nije bila vratila s posla. Kao praktična osoba sigurno bi imala dobre predloge i znala šta bi u ovako izuzetnoj situaciji bilo najsmislenije da ponesemo. Jedno nam je bilo jasno – moramo da se uselimo u pregratke. Poteškoće sa ostalim stanarima sam isključio, jer je dole imalo dovoljno mesta za sve.

Ivan i ja smo spustili moj kauč, koji na sreću nije bio previše težak ni kabast. Sto i stolice smo ostavili u stanu. Posle toga, spustili smo samo kauč kod Ivana i Slavice. I kod njih su sve ostale stvari ostale u stanu. Još uvek smo se nadali da jučerašnje bombardovanje treba da tumačimo kao svojevrsnu pretnju.

Oko 20h Sandra je došla sa posla. Bila je unezverena i uplašena. Videla je ljude povređene u raketnim napadima: jednom čoveku je bila otkinuta noga, a drugi su zbog teškog šoka imali traume.

Pokušao sam da je oraspoložim s jednim vicem, ali uzalud. U mislima, Sandra je još uvek bila na klinici sa pacijentima. Posle nekog vremena oslobodila se svojih turobnih misli, ali samo dok nismo pogledali vesti, a to je bilo odmah posle večere.

Spiker je saopštio da će se pooštriti građanski zakoni, da će pravosuđe biti u rukama vojnog suda i da će se dezerterstvo, izdaja, ratno profiterstvo i politički kriminal strogo kažnjavati. Prema onome što je spiker rekao shvatili smo da telefoni mogu da se prisluškuju, upotreba mobilnih telefona da se zabrani, stanovi da se pretresaju bez sudske dozvole, a imovina i vozila po potrebi da se otuđe. Osobe koje se budu protivile biće uhapšene bez sudskog naloga.

– Baš super – rekao je Ivan. – NATO je ovo odlično izveo. Sa nekoliko bačenih bombi ugašena je opozicija, a režimu put oslobođen. Slobodan Milošević je veliki pobjednik, a svi ostali gubitnici!

– Bar nema mobilizacije – rekao sam.

– Nadajmo se da će tako i ostati – dodala je Slavica.

Sandra je klimnula glavom; nije rekla ništa samo me je pogledala svojim tužnim očima.

Ivan je obuhvatio svoju pivsku flašu; sedeo je i pio u velikim gutljajima, kao i inače. Zatim je lupio flašom o sto rekavši:

– Pošalje li NATO kopnene trupe, prijavicu se kao dobrovoljac. Ali sigurno ne na Miloševićevoj strani.

– Živeli! – nazdravio je Aki i namignuo dok je podizao flašu.

Petak, 26. mart 1999. godine

Tokom noći smo ostali u svojim kućama. Povremeno bismo začuli brujanje aviona na velikoj visini. Pitali smo se: Da li se to radi o avionima NATO-a ili našim avionima? S obzirom na to da nije bio dat znak za vazдушnu opasnost, mislili smo da se radi o našem vazduhoplovstvu.

Oko 5.30h smo ustali i, dok smo se spremali se za posao, slušali najnovije vesti. Spiker sa radija je objavio da je Jugoslavija prethodne noći ponovo bombardovana. Napadi su bili snažniji nego prvi put. Ovog puta mete su bile u Crnoj Gori. Naslućivalo se da će i tokom dana biti bombardovanja. Malo pre nego što sam izašao iz kuće otišao sam do Akijeveg kreveta i probudio ga. Nije želeo da propusti prvi autobus koji bi ga odvezao do roditelja na Frušku goru. Potom sam krenuo.

Samo što sam stigao do svlačionice, koja se nalazila pored radionice, i presvukao se, pojavio se šef sa ozbiljnim izrazom lica i s pirom u ruci. Došao je kod mene da me zamoli da potpišem. Pročitao sam deo teksta. Tamo je stajalo da, ja kao državni službenik koji obavlja važnu funkciju, ne smem da napuštam Novosadski okrug.

Vidi ovo! – pomislio sam. Potpisao sam papir i vratio ga šefu. I moje kolege su, takođe, morale da potpišu.

Negde oko devet sati, dok sam vario, pozvali su me iz Civilne zaštite i Štaba za vanredne situacije. Čovek sa druge strane me je pitao kada završavam s poslom.

Iznenadeno sam odgovorio:

– Oko 15h.

– Odlično! Onda te očekujemo odmah posle tri.

Začuden i iznerviran spustio sam slušalicu pitajući se šta hoće od mene Civilna zaštita i Štab za vanredne situacije.

U 15.30h stigao sam u zgradu Vlade. U jednoj velikoj kancelariji još je dvanaest nestrpljivih osoba čekalo – ne znajući šta – baš kao i ja.

Konačno se pojavio predstavnik vlasti. Sa njegove desne strane nalazio se zamenik gradonačelnika Novog Sada. Seli smo i zagonetka se završila.

– U ratu smo; a u ratu moramo malo drugačije da se organizujemo nego u mirnodopskim uslovima. Vojnici imaju svoje nadređene koji sve kontrolišu.

Službenik sa ovalnim naočarima na nosu, nastavio je:

– Ipak, u jednom gradu kao što je Novi Sad stanovnici nemaju nikakvu zaštitu i upravo zbog tog razloga smo vas izabrali da budete čuvari kvartova. Tačnije, izabrali su vas stanovnici iz delova grada u kojima živite.

Potom nam je objasnio funkciju i zadatke čuvara kvartova.

– Od sada ste oslobođeni svojih poslova i sasvim na raspolaganju Civilnoj zaštiti i Štabu za vanredne situacije. Od nadležnih ćete dobijati sva naređenja, koja ćete dalje prenositi stanovništvu. Od sada ste obavezni da pišete dnevni izveštaj o svim neobičnim događajima. Svaki drugi dan, beleške treba da predajete nama na overu.

Potom nam je rekao da nas ovde očekuje i sutra između 13 i 14h, kako bi nam uzeo podatke i s nama porazgovarao o svim

pojednostima. Dodao je da treba da ponese i vojnu knjižicu. Posle toga nam je dao još neke instrukcije.

– Pobrinite se za lekove, pijaću vodu i prozore. Stakla oblepite trakom i gledajte da tokom bobmbardovanja vrata i prozori budu otvoreni, kako ih udarni talas ne bi uništio, a razmrskani komadići stakla ne bi nekog povredili. Za komunikaciju ćemo se mi pobrinuti. Svako od vas dobiće radio-stanicu tako da u bilo koje doba može da stupi u vezu sa nadređenima.

Posle toga je zamenik gradolnačelnika održao govor. Rekao je da će se postarati da i dalje primamo plate i bio srećan i ponosan što je zamenik toliko požrtvovanog gradonačelnika. Potom nas je rasporedio i otpustio. Bilo nam je dopušteno da ovu radosnu vest podelimo sa ukućanima.

Kada sam se vratio iz Civilne zaštite, svom narodu sam održao mali govor. Rekao sam da sam od sada odgovoran za sve što se dešava u dvorištu i da u ovome očekujem podršku od svih. Zatim sam pušače izdvojio u stranu i zamolio ih za razumevanje – da zbog ostalih ne puše u skloništu.

– E, pa dobro – rekao je Ivan. – Sad si rekao šta si morao, ali šta ćemo mi dobiti kao nagradu?

– Nagradu?! – upitao sam.

– Da, nagradu za protivuslugu. Ako ti ništa ne pada na pamet, znam ja nešto.

– A to bi bilo?

– Hm, mislim da nećeš biti ni malo oduševljen kada ti kažem.

– Hajde, reci!

– Dakle, ja mislim da bi naša saradnja trebalo da bude nagrađena. U ovom trenutku pada mi na pamet samo jedna stvar na koju sam već odavno “bacio oko”. Naime, to je tvoja predivna kolekcija vina, koju držiš pod ključem.

Naslučivao sam da će dripac da traži moju kolekciju vina koju čuvam više od deset godina, a u kojoj se nalaze zaista vredne i

dragocene sorte. Među njima i one koje smo Sandra i ja dobili za venčanje, pre dvanaest godina.

Na moje veliko iznenađenje, čuo sam sebe kako kažem:

– Dakle, dobro. Dobićete ih kada se čitavo sranje završi.

– Dogovoreno! – prihvatio je Ivan.

Poslovi oko pripreme u dvorištu su napredovali. Mada improvizovano, podrum je stalno spreman i nameštan.

Svaka porodica, izuzev starog Dejana i Duške, stanovala je u svojim zasebnim prostorijama ili “pregracima”, kako smo ih zvali. Posude sa vodom bile su spremne. Bili su spremni i lekovi: za smirenje, protiv bolova, protiv proliva i sl; kao i nosila. Civilna zaštita mi je dala na raspolaganje šibice i sveće koje sam razdelio u skloništu.

U 20h proglašena je vazдушna opasnost. Brujanje je bilo priгушено i dolazilo je sa velike udaljenosti. Slobodanova i Gojina porodica potražile su sklonište u podrumu. Ostali, a sa njima i ja, su ostali u dvorištu da stoje, gusto zbijeni, ispod svoda kapije. Da bismo sakrili svoj strah i malo se ohrabрили, pričali smo viceve. Razveselila nas je Lazina pojava. Naoružan lopatom i prastarim vatrogasnim šlemom, odavao je takvu ratničku figuru da smo mu se svi rugali. I sama Sandra nije mogla ništa drugo nego da se nasmeje. Posle dužeg vremena prvi put sam je video da se tako veselo i od srca smeje.

Ipak, sa bombama, koje su povremeno padale u daljoj okolini grada i čije su se detonacije čule kao grmljavina tokom oluje, nestala je naša vedrina. Svi pogledi su bili uprti u nebo i svako od nas se potajno molio da nas poštede NATO avioni.

Oko 23h dragi Bog ili NATO, svejedno, nas je uslišio. Brujanje aviona jedva da se čulo, a i detonacije su prestale. Iako nije bio proglašen prestanak opasnosti, vratili smo se u svoje kuće.

Subota, 27. mart 1999. godine

Slike koje je emitovala državna televizija bile su zaprepašćujuće i produbljivale bore koje su već ionako bile počele da se urezuju na našim licima. Pančevo – grad u blizini Beograda – bilo je bombardovano. Bila je pogođena petrohemija, pa su se otrovna isparenja širila gradom. Vatrene zid, crven i usijan, stajao je nad čitavim predelom; crni preteći oblaci dima podizali su se, ispunjavajući ceo televizijski ekran i ostavljajući sve nas, koji smo sedeli ispred televizora, paralisane od straha. Stanovništvo je bilo pozvano da nosi gas-maske, a da prozore i vrata drži zatvoreni-ma. Sve škole u zemlji, do daljnjeg, biće zatvorene.

Moje misli su se smenjivale, a srce treperilo. Ako je NATO napao veliko hemijsko postrojenje, u neposrednoj blizini milion-skog grada, ko nam garantuje da će ovde, u Novom Sadu, pošte-deti gasnu i naftnu rafineriju? Slične misli mora da su obuzimale Sandru, Slavicu i Ivana. Ništa nisu rekli, ali su njihova lica govo-rila više od reči.

U 13.40h, zajedno sa drugim čuvarima kvartova, stigao sam u Štab Civilne zaštite. Nakon što sam dao svoje podatke iz lične karte i vojne knjižice usledilo je kratko predavanje o ponašanju u kriznim situacijama i o ophođenju s ljudima koje je obuzela panika. No, sve ovo mi je zvučalo kao veliko teoretisanje.

Na kraju je službenik rekao da će škole ostati zatvorene do 2. aprila, a da mi moramo da smislilo kako da deci omogućimo što normalniji život. Pre nego što nas je predstavnik vlasti otpustio upitao sam ga:

- Da li će, po Vašem mišljenju, biti mobilizacije?
- Samo za vazдушnu odbranu, logistiku i radarski nadzor – rekao je i slegao ramenima kao da želi još nešto da doda.

Ko zna šta još dolazi?

Pri povratku kući prošao sam pored Radomira, koji je na svom restoranu oblepljivao prozorska stakla. Dve trake uzduž i dve popreko ostavljale su prostor za ograničeni pogled na rafineriju

nafte, koja se nalazila na drugoj obale Dunava, na udaljenosti od oko 800 metra.

– Pecanje je propalo – pozdravio sam ga ovim rečima.
– Moraš to da prihvatiš – promrmljao je više za sebe. Zatim mi je ispričao da je svoju porodicu evakuisao. Poslao ih je na selo.

– A ti? – upitao sam. – Zašto već nisi otišao? – glavom sam pokazao u pravcu rafinerije.

– Ostajem!
– Za Boga milog, kako to? Ne misliš valjda da će to tamo po-štedeti? – upitao sam ga pokazujući prstom na ogromno “zdanje” sa druge strane Dunava, koje mi je delovalo zastrašujuće.

– Svejedno mi je! Ostajem! Neće me niko odavde oterati, pa čak ni NATO! Ili ona stvar gore na nebu.

Pod pojmom “stvar” podrazumevao je satelit NATO-a koji je redovno izranjao neposredno pre sunčevog zalaska. Izgledao je kao zvezda, samo se od drugih nebeskih tela razlikovao po veličini i jačini svetlosti. A kada bi iznenada nestao ne bi dugo potrajalo do pojavljivanja prvih neprijateljskih aviona na noć-nom nebu. Na nas je ovaj satelit delovao poput demona – poput “jahača apokalipse”.

Pošto sam sa Radomirom popio nekoliko flaša piva, bezus-pešno ga nagovarajući da ode odavde, krenuo sam kući. Za mene je bio poseban osećaj – probijati se kroz saobraćaj. Ulični kafići i pešačke zone bile su prepune ljudi koji su bili udubljeni u raz-govore ili su obavljali svoje kupovine. A sve to bez halabuke i žurbe, kao da nije rat i ratno stanje. Kao da su znaci za vazдушnu opasnost i bombardovanje samo ružan san. Izgledalo je kao da se zaboravilo na pooštreni građanski zakon. Ljudi su se ponašali kao da su usred najdubljeg mira.

Tu i tamo, na zidovima kuća, bile su ispisane anti-NATO pa-role. Slovo T, u reči NATO, bilo je zamenjeno kukastim krstom. I parole protiv Miloševića bile su, takođe, nažvrljane na svim

mogućim zgradama. Za one koji su ih pisali to je, svakako, bilo izlaganje velikom riziku, jer policije je bilo svuda. Po dva ili tri policajca su patrolirala zajedno.

Kada sam stigao kući proveo sam neko vreme u telefoniranju. Prvo sam nazvao svoje roditelje i odahnuo kada sam čuo da su dobro. Doduše, bili su prilično zabrinuti zbog nas. Otac je pitao da li želimo da dođemo, jer je ipak u selu mnogo sigurnije nego u gradu. Rekao sam mu da sam ovde neophodan kao “čuvar kvarta” da ni Sandra zbog dežurstva u bolnici ne može da dođe a da Ivan i Slavica žele da ostanu kod nas. Obećao sam da ću biti oprezan i da ćemo prvom prilikom svratiti do njih.

Sledeće, koje sam nazvao, bili su tetka Ana i tetak Janko. Obradovao sam se kad sam čuo da je Aki stigao kući bez problema i da je trošio dosta vremena da od njihovog podruma napravi što sigurnije sklonište. I oni su bili veoma zabrinuti. Nekoliko bombi i raketa palo je na Frušku goru nedaleko od njihovog sela. Očigledno je NATO izabrao vrlo uočljiv cilj – veliki televizijski toranj – koji je od sela udaljen samo deset kilometara. U prethodnim napadima toranj je bio pošteđen.

Posle je tetka Ana pričala o Karmen i Beogradu:

– Još je grad imao sreću u nesreći: vetar je u poslednjem trenutku potisnuo otrovna isparenja koja su se podizala nad petnaestak kilometara udaljenim Pančevom i sve više se približavala glavnom gradu. Rekla sam Karmen da treba sa decom da dođe kod nas, ali ona neće! Misli da je ovde kod nas, sa svim ovim kasarnama, radarskim stanicama i depoima, možda još i nesigurnije nego kod njih u gradu. Osim toga, planira da ide za Mađarsku.

– Za Mađarsku? – upitao sam.

– Da – rekla je tetka Ana. – Ukoliko se situacija pogorša razmišlja da sa decom napusti zemlju.

Pre nego što smo završili razgovor obećali smo jedno drugom da ćemo se svakodnevno čuti i razgovarati o tekućim događajima.

U 20h je počela uzbuna. Ostali smo da stojimo u dvorištu, gledajući u nebo. Odjednom se začulo duboko brujanje koje je postajalo sve glasnije i glasnije, a ubrzo toliko jako da je vazduh od buke aviona, bukvalno, počeo da treperi. Leteli su nisko, ali ipak na takvoj visini da nije moglo da se raspozna o kom tipu aviona se radi.

Svi su potrčali niz trinaest stepenica u podrum, pa prema svojim odeljcima. Ja sam se zadržao kod ulaznih vrata. Čuo sam kanonadu protivvazdušne odbrane koja se nalazila pored kioska, na parkingu. Bila je to žestoka paljba. Granate bi eksplodirale na visini, i zazujale u trenutku kada bi se čelične krhotine poput sačme vraćale i raspršivale po gradskim krovovima, prouzrokujući značajna oštećenja.

Tutnjanje vazdušnih formacija direktno iznad nas je prelazilo u duboko, prigušeno zujanje. Vibracije su bile toliko jake da su se predmeti, poput tanjira i šolja, tresli na stolovima. Potom su usledile detonacije. Po svoj prilici su bombe i rakete bile bačene daleko od nas.

Obuzimale su nas svakakve misli, ali samo kada razorni udarni talasi ne bi zahvatili naš podrum. Ali uglavnom nije bilo tako. Sve je bilo zahvaćeno: i podovi i zidovi su se ljuljali tamo-amo; žbuka je sipala sa plafona, a malter se odvajao od zidova i padao po nama koji smo uporno tražili zaštitu. Sedeli smo u ovom podrumu stisnuti u našim pregracima veličine 3x3 m i uplašeni piljili praznim pogledom ispred sebe.

Najmlađi, Nemanja i Dragan, plakali su dok su se čvrsto držali za svoje majke. Goja je ispijao rakiju za rakijom. Planirao sam kasnije da sa njim ozbiljno porazgovaram na tu temu. Sa svojim smešnim vatrogasnim šlemom na glavi, Laza je sedeo pored kćerke Jelene koja je držala glavu u majčinom krilu i rukama mazila svoj zaobljeni stomak. Ivan je sedeo pored mene; Slavica i Sandra su se držale za ruke. Slobodan je pevušio neku pesmu. Tek kada sam se dobro napregnuo prepoznao sam melodiju – bila je to pesma *Yesterday* od Bitlsa.

Odjednom sam postao svestan odgovornosti koja mi je bila poverena.

Posle sat vremena, mada nam je izgledalo kao da je prošla cela večnost, avioni su se udaljili. Zujanje je postajalo sve dublje i dublje dok se konačno nije izgubilo u nebeskim visinama. I čekićanje naše protivvazdušne odbrane je prestalo, samo je “koncert”, koji su izvodili alarmi parkiranih automobila i psi koji su lajali, potrajao još neko vreme. Onda su i ovi zvuci zamrli, a tišina, prekidana povremenim kašljem i jecanjem dece, obavila se oko nas poput olovnog plašta. Bolela je! Da, tišina koja nas je obavijala nas je bolela, jer smo računali da će uslediti nešto još strašnije. Ova nesigurnost stezala nas je poput gvozdene pesnice.

Oko 23h psi su ponovo započeli svoju ludačku igru. Pre nego što bismo začuli neprijateljsku armadu, psi bi svojim šestim čulom predosetili opasnost i uznemirili se. Neki su postajali agresivni i grizli sve što bi im dospelo u zube.

Novi signal za opasnost nije ni bio potreban, jer još uvek nije bio dat signal za kraj opasnosti. I ponovo se sve odvijalo prema istom scenariju: brujanje aviona, vibracije, detonacije, bombe i rakete. Na sreću, u daljini! Zatim, udarni talasi, eksplozije, malter po nama, kod nekih jecanje i plač, kod drugih ozlojeđeni izraz lica, a u daljini paljba naše PVO.

Tupa topovska paljba, u daljini, podsećala je na euforičnu pucjavu u novogodišnjoj noći, što je bilo potpuno drugačije od pucjave protivvazdušne odbrane koja se čula prigušeno, teško i u našoj neposrednoj blizini.

I tako, malo po malo, kod nas se razvio sluh za ratne zvuke.

U meni, sada dok razmišljam o upravo preživljenom danu, ponovo naviru dugo potiskivana sećanja na rat u Sloveniji i Hrvatskoj, a i na rat u Bosni. Ali, u poređenju sa ovim, postoji značajna razlika: tamo je čovek mogao da se sakrije od neprijatelja, a borio se protiv čoveka. Ovde, u ovom podrumu, je potpuno drugačije. Ovde je svaki čovek, svaka žena i svako dete prepušteno

sopstvenoj sudbini. Nemoguće je odbraniti se. Ova situacija mi je strašna. Mnogo je gore nego kada sam bio vojnik, jer sam ovde okružen samo civilima, i to najdražim prijateljima i komšijama koje čovek sebi samo može da poželi! Sada sede u ovde u podrumu, u svojim malim podrumskim prostorijama, i uplašeni bespomoćno posmatraju kako najveća vojna sila, u istoriji čovečanstva, bombama razara našu sićušnu državu.

Nedelja, 28. mart 1999. godine

Čitave noći nismo imali mira. U međuvremenu je bio dat signal za kraj uzbune, a već pola sata kasnije usledio je novi signal za opasnost, sa naizmeničnim jačim i slabijim tonovima od kojih nam se podizao nivo adrenalina u krvi. U sebi smo se pripremali za novu detonaciju. A situacija se smirila tek kada je novi dan poDMAKAO. Do tad smo se iznova i iznova izvlačili iz našeg podruma i stupali na nesigurno tle, prepuno gelera od protivvazdušne odbrane.

Moj auto je izgledao kao da ga je grad pogodio – kvrga do kvрге.

Dobro je što se radi o tako starom vozilu – pomislio sam. Ali, tako su sada izgledala i sva druga vozila koja su bila parkirana na otvorenom. I “praskolomac” sa parkinga ispred naše ulazne kapije.

Svež vazduh nam je prijao; duboko i pohlepno smo ga udisali.

Tek sada smo primetili kako nam se u odeću uvukao smrad iz podruma. Zaudarali smo! Protiv toga smo smesta morali nešto da preduzmemo. Ali, šta? Uspostavio sam radio-vezu sa Štabom i porazgovarao o ovom problemu sa jednim nadležnim službenikom. Čovek je obećao da će već nekog da pošalje. Zatim mi je kazao da je u noćasnjim napadima najvećim delom bombardovana Fruška gora, da je Novi Sad do daljnjeg pošteđen i da je na dalju okolinu grada, do sada, palo najmanje četrdeset raketa i bombi. One na sreću nisu prouzrokovale preveliku štetu, jer